

PÉCSI EGYHÁZTÖRTÉNETI MŰHELY 3.

**KATOLIKUS EGYHÁZI TÁRSADALOM
A MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN
A 17. SZÁZADBAN**

Kiadja a Történészceh Egyesület és a
META-Egyesület
7624 Pécs, Szent István tér 17.
7635 Pécs, Szurdok dűlő. 3/E. 1/3.

Jelen kötet a 2017. szeptember 28–29-én rendezett
egyháztörténeti konferencia előadásainak szerkesztett változata.

A kötet megjelentetését az NKA támogatta.

A borítón Pázmány Péter kazulája látható.
A fotót az Esztergomi Főszékesegyházi Kincstár
szíves engedélyével közöljük.

A kötetben található térképeket Nagy Béla készítette.

A kötetet szerkesztette:
VARGA SZABOLCS – VÉRTESI LÁZÁR

ISBN 978-615-00-3262-7

Műszaki szerkesztő: Vértesi Lázár
Felelős kiadó: Csibi Norbert, Varga Szabolcs

Pécs, 2018

TARTALOM

Előszó	9
--------------	---

Főpapság és „egyházi középréteg”

Tusor Péter: A (kora) újkori magyar egyházi archontológia és a kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek	13
Fazekas István: Katolikus főpapok a központi hivatalokban a 17. században	49
Molnár Antal: Katolikus egyházi középréteg a Magyar-Horvát Királyságban a 17. században	67
Tóth Tamás: A megújulás szolgálatában	93
Tüskés Anna: Magyarországi klerikusok felsőfokú tanulmányai a 17. században	121

Szerzetesség a 17. századi Magyar Királyságban

Siptár Dániel: Sokszínűség vagy egységesség	143
Varga Imre Kapisztrán OFM: A ferences élet keretei a 17. századi Magyarországon	169
Kádár Zsófia: Jezsuitán a 17. századi Magyar Királyságban	183

Alsópapság a 17. századi Magyar Királyságban

H. Németh István: A rekatolizáció államigazgatási háttere a magyarországi szabad királyi városokban	241
Végh Ferenc: Katolikus lelkipásztorok a dunántúli végvárvárosokban a 17. század második felében	261
Mihalik Béla Vilmos: Az egri egyházmegye alsópapsága a 17. században	283

A katolikus művelődés szervezői és szereplői

Tóth Gergely István: Politika, történelem, műltszemlélet három 17. századi kanonok műveiben	297
Maczák Ibolya: Főpapi műveltség a 17. században Illyés András prédikációinak tükrében	315
Bartók István: "A tanítás édesítése és ékesítése"	329
Farmati Anna: A licenciátusok eszköztárából	337
Gábor Csilla: Katolikus devóciós gyakorlatok a 17. században	355
Névmutató	369

A REKATOLIZÁCIÓ ÁLLAMIGAZGATÁSI HÁTTERE A MAGYARORSZÁGI SZABAD KIRÁLYI VÁROSOKBAN

A Habsburg Monarchia tartományaiban a 17. század egyik alapvető tényezője a rekatolizáció, a felekezeti viszonyok gyökeres átalakulása volt. Az államigazgatás koncentráltságát növelte a felekezetpolitika, a konfesszionalizáció is. A központosuló, abszolutista jellegű államigazgatási gyakorlat egyik legmeghatározóbb jellemzője ugyanis a konfesszionalizmus, azaz az uralkodó autoriter jellegű fennhatósága minden, többek között a vallási és az egyházi ügyek felett is. Az állam és a vallás egymásba olvadása így a 16–17. század jellegzetes jelensége éppen úgy a reformált, mint a római katolikus egyházak tekintetében.¹ E fennhatóság az egyre szélesebb körű hatáskörrel funkcionáló államigazgatás révén valósult meg, aminek központi elemét az „egy állam–egy vallás” teóriája alkotja. E törekvés Európa többi államához hasonlóan a Habsburg kormányzat által a cseh és osztrák örökös tartományokban képviselt valláspolitikába is beleillik.² Mindezek együtt vezettek

---

¹ MÖRKE, Olaf: *Die politische Bedeutung des Konfessionellen im deutschen Reich und in der Republik der Vereinigten Niederlande*. In: *Der Absolutismus – ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa*. Hrsg. ASCH, Ronald G. – DUCHHARDT, Heinz. Köln–Wien–Weimar, 1996. 125–164.; REINHARD, Wolfgang: *Zwang zur Konfessionalisierung? Prolegomena zu einer Theorie des konfessionellen Teitalters*. Zeitschrift für Historische Forschung 10. (1983) 257–277.; SCHILLING, Heinz: *Konfessionalisierung und Staatsinteressen – internationale Beziehungen 1559–1660*. Paderborn – Wien, 2007.; *Das Konfessionalisierungsparadigma: Leistungen, Probleme, Grenzen. Bayreuther Historische Kolloquien*. Hrsg. BROCKMANN, Thomas – WEISS, Dieter J. Münster, 2013. Újabbán: HOLZEM, Andreas: *Christentum in Deutschland 1550–1850. Konfessionalisierung–Aufklärung–Pluralisierung*. Paderborn, 2015.

² HINRICHS, Ernst: *Abschied vom Absolutismus. Eine Antwort auf Nicholas Henshall*. In: *Der Absolutismus – ein Mythos? i. m.* 353–371.; VIERHAUS, Rudolf: *Staaten und Stände. Vom Westfälischen bis zum Hubertusburger Frieden 1648–1763*. Berlin, 1984. 15–38.; HERZIG, Arno: *Der Zwang zum wahren Glauben. Rekatholisierung vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*. Göttingen, 2000.; MIKULEC, Jiří: *Die staatlichen Behörden und das Problem der konfessionellen Emigration aus Böhmen nach dem Jahr 1620*. In: *Glaubensflüchtlinge. Ursachen, Formen und Auswirkungen frühneuzeitlicher Konfessionsemigration in Europa*. Hrsg. BAHLCHE, Joachim. (Religions- und Kulturgeschichte in Ostmittel- und Südosteuropa 4.) Berlin, 2008. 165–186.

a 17. században oda, hogy a Habsburg Monarchiában a század első negyedétől, a Magyar Királyságban a század utolsó harmadától központosított várospolitiká válósuljon meg. Ezek a jelenségek hatottak az uralkodó fennhatósága alatt álló szabad királyi városokra. A szabad királyi városok életét ekkor azok a változások forgatták fel, amelyek az időszak európai történéseihez kapcsolódtak. A kora újkor egyik alapvető mozzanata volt ugyanis az állam megerősödése, és az államigazgatás hatáskörének kiterjesztése. Az állami apparátus a társadalom egyre szélesebb rétegeinek mindennapjaiba igyekezett betekintést nyerni, majd ezt követően mind nagyobb mértékben beavatkozni. Ennek háttérben elsődlegesen a hadügy és annak finanszírozása állt, de következményeként számolhatjuk el az államigazgatás kiszélesedését is.³ A gazdaságtörténet a fiskális állam (Fiscal State vagy Military-Fiscal State) létrejöttéként írja le a fenti átalakulást. Ezek a változások hatottak a városokra is. A polgárság tevékenységéből befolyó jövedelmek (egyre sokasodó adók, kereskedelmi bevételek stb.) mind nagyobb részét alkották az állami bevételeknek, így az állam és a tőkeerős polgárság egyre több közös érdekléssel rendelkezett.⁴ A városok rendi alapokon álló önkormányzata e jelenségek következtében fontos változásokon ment keresztül, ugyanis az államigazgatásban mutakozó átalakulások következményeként a városok és önkormányzatuk egyre inkább betagozódtak a modern államba.⁵

---

³ *Der Absolutismus - ein Mythos?... i. m.*; ASCH, Ronald G.: *Kriegsfinanzierung, Staatsbildung und ständische Ordnung im Westeuropa im 17. und 18. Jahrhundert*. Historisches Zeitschrift 268. (1999) 635–671.; HENSHALL, Nicholas: *The Myth of Absolutismus: Change and Continuity in Early Modern European Monarchy*. London, 1992.; HEINRICH, Gerd: *Staatsaufsicht und Stadtfreiheit in Brandenburg–Preußen unter dem Absolutismus (1660–1806)*. In: *Die Städte Mitteleuropas im 17. und 18. Jahrhundert*. Hrsg. RAUSCH, Wilhelm. (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 5.) Linz–Donau, 1981. 155–172.

⁴ *The rise of the fiscal state in Europe c. 1200–1815*. Ed. BONNEY, Richard. Oxford, 1999.; 'T HART, Marjolein C.: *The making of a bourgeois state. War, politics and finance during the Dutch revolt*. Manchester, 1993.; O' BRIEN, Patrick K. – HUNT, Philip A.: *The Rise of a Fiscal State in England, 1485–1815*. Historical Research 66. no. 160. (1993) 129–176.; *La fiscalità nell'economia europea secc. XIII–XVIII: Atti della "Trentanovesima settimana di studi"*, 22–26 aprile 2007. Ed. CAVACIOCCHI, Simonetta. Firenze, 2008.

⁵ A városok „államosításáról”: GERTEIS, Klaus: *Die deutschen Städte in der frühen Neuzeit. Zur Vorgeschichte der "bürgerlichen Welt"*. Darmstadt, 1986. 73–80.; RÜGGE, Nicholas: *Im Dienst von Stadt und Staat. Der Rat der Stadt Herford und die preußische Zentralverwaltung im 18. Jahrhundert*. Göttingen, 2000. A várospolitikai európai változásairól összefoglalóan: FRIEDRICH, Christoph R.: *Urban politics in early modern Europe*. London, 2000.; A városi tisztújítások változásairól újabban: *Urban Elections and Decision-Making in Early Modern Europe, 1500–1800*. Ed. SCHLÖGL, Richard – SAWILLA, Jan Marco. Cambridge, 2009.

A fenti jelenségek főként a nyugat-európai államokban csúcsosodtak ki, de tendenciájukat tekintve a Habsburg Monarchia minden tartományára is igaznak tekinthetők. Igaz, ezekre az intézkedésekre egységesen szinte sosem került sor! A monarchián belül a központosított várospolitika éppen a törzstartományok (Alsó-, Felső- és Belső-Ausztria, valamint a 17. századot tekintve Cseh- és Morvaország) esetében valósult meg a leghamarabb, mintegy fél évszázaddal korábban, mint a Magyar Királyságban! A Magyar Királyság ugyanis annak ellenére, hogy az ország a Habsburg Monarchia katonai és pénzügyi szempontból kétségkívül erősen központosított részévé vált, a tartományok között mégis megmaradt politikai értelemben jelentős befolyással rendelkező rendi monarchiának. Ennek köszönhetően a magyarországi rendi önkormányzatok (vármegegyék és szabad királyi városok) egyre szilárdabbá válva látták el feladataikat, ahogy a rendek kezében maradt a belpolitikai élet és az igazságszolgáltatás teljes körű irányítása is.⁶ E politikai szituációban a szabad királyi városok önálló, a királyi hatalomtól független önkormányzati jogokkal rendelkeztek már a 15. századtól.⁷ A 16. század első negyedétől a szabad királyi városok rendi jogai egyre jobban kikristályosodtak: az országgyűlésekre minden esetben meghívót kaptak, az alsó táblán egyéni szavazattal rendelkeztek, önkormányzatuk sértetlen maradt még annak ellenére is, hogy a beköltöző nemesség és némely városok esetében a katonaság erősen feszegette e középkori kereteket.⁸ A központosuló állam számára azonban a 17. század első negyedétől kezdve a szabad királyi városok jelentették a beavatkozás számára az első lépcsőfokot. A városok ugyan rendelkeztek rendi jogokkal, de jelentős politikai befolyásuk nem volt. A szabad királyi városok feletti fennhatóság tekintetében az uralkodó már ekkor is jóval közvetlenebb beleszólással rendelkezett, hiszen a városok által fizetett

⁶ PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest, 2015.

⁷ Szűcs Jenő: *Das Städtewesen in Ungarn im XV–XVII. Jh.* In: *La Renaissance et la Réformation en Pologne et en Hongrie, 1450–1650*. Szerk. SZÉKELY György – FÜGEDI Erik. (Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 53.) Budapest, 1963. 97–164.; KUBINYI András: *Der ungarische König und seine Städte im 14. und am Beginn des 15. Jahrhunderts*. In: *Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert. Entwicklungen und Funktionen*. Hrsg. RAUSCH, Wilhelm. (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 2.) Linz–Donau, 1974. 193–220.

⁸ H. NÉMETH István: *Várospolitika és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon. (A felső-magyarországi városszövetség)*. Budapest, 2004.

adók (*census* és *taxa*) összegének megállapítása az uralkodó, illetve a kamarák fennhatósága alá tartozott.⁹

A beavatkozás mintáit az osztrák és cseh-morva tartományok városaiban bevezetett intézkedések szolgáltatták. Az osztrák tartományokban az uralkodó által kinevezett biztosok a városi tisztújításokon egyre fontosabb szerepet töltöttek be, és szerepük a 16–17. század fordulóján, illetve kis szünetet követően a 17. század első negyedétől megváltozott. Ekkortól elsődleges szerepük az lett, hogy befolyásolják a város tisztújítását és ellenőrizték a várost (*Wahlkommissar*).¹⁰ Ezzel szemben az uralkodó a magyarországi szabad királyi városokban a 15. századtól a 17. század utolsó harmadáig nem avatkozott bele a városok önkormányzatába. A 17. század utolsó harmada a magyarországi várospolitika fordulópontját jelenti. A Habsburg uralkodók ellen szervezett rendi felkelés leverését követően (1670–1671) a városok feletti uralkodói/állami ellenőrzés kezdett érvényre jutni az osztrák tartományokban követett ideológia és módszerek alapján.¹¹

Nem csodálkozhatunk azon, hogy a városok így létrejött erős igazgatási önállósága miatt a szabad királyi városok részéről több okból is jelentős ellenállás bontakozott ki a bevezetett intézkedések ellen. Korlátozva érezték magukat privilégiumaik használatában, de a legnagyobb felháborodást és a városon belüli szakadást az okozta, hogy az új igazgatás egyben felekezeti váltáshoz is vezetett. Az új intéz-

⁹ H. NÉMETH ISTVÁN: *Die finanziellen Auswirkungen der osmanischen Expansion auf die Städteentwicklung in Ungarn*. In: *La Fiscalità nell'economia europea...* i. m. 771–780.

¹⁰ GUTKAS, Karl: *Das Städtewesen des österreichischen Donauländer und der Steiermark im 14. Jahrhundert*. In: *Stadt und Stadther im 14. Jahrhundert. Entwicklungen und Funktionen*. Hrsg. RAUSCH, Wilhelm. (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 2.) Linz–Donau, 1972. 229–245., 234–237.; BRUNNER, Otto: *Städtische Selbstregierung und neuzeitlicher Verwaltungsstaat in Österreich*. *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* 6. (1955) 221–249.; SCHEUTZ, Martin: *Kammergut und/oder eigener Stand? Landesfürstliche Städte/Märkte und der „Zugriff“ der Gegenreformation*. In: *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie*. Hrsg. LEEB, Rudolf – PILS, Susanne Claudine – WINKELBAUER, Thomas. (Veröffentlichungen Des Instituts Für Österreichische Geschichtsforschung 47.) Wien, 2006. 309–337.; SCHEUTZ, Martin: *Compromise and Shake Hands. The Town Council, Authority and Urban Stability in Austrian small towns in the Eighteenth-century*. *Urban History* 34. no. 1. (2006) 51–63.; BALTZAREK, Franz: *Die Stadtordnung des Ferdinands I. und die städtische Autonomie im 16. Jahrhundert*. In: *Wien an der Schwelle der Neuzeit*. Hrsg. BALTZAREK, Franz. Wien, 1974. 31–43.

¹¹ Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA), Finanz- und Hofkammerarchiv, (a továbbiakban: FHKA) Alte Hofkammer, Hoffinanz Ungarn (a továbbiakban: AH HFU) r. N. 360. 1693. december fol. 365–372. 1690. december 15.

kedésekkel egy felekezeti tekintetben meglehetősen heterogén, stabil társadalmi bázissal rendelkező városvezető elitet igyekeztek szétrobbantani.¹² A hatalom szilárd kézben tartása egyrészt biztosította a vezetés felekezeti egyöntetűségét, másrészt a városi gazdálkodás belterjességét is erősítette. A beavatkozás mindkét érdeket erősen sértette. A felekezeti változások során a városok vezetésének nagy részét vagy egészét katolikussá kívánták alakítani.¹³ A katolikus tisztviselők hatalomra juttatása mellett a biztosoknak az éves tisztújítás alkalmával részletes, a városi gazdálkodás és a város állapotának szinte minden területére kiterjedő vizsgálatot kellett készíteniük a városokról.¹⁴ A biztosoknak tehát katolikus és jogi, valamint gazdálkodási területen jártas vezetőket kellett hatalomra segíteniük.¹⁵

A városi gazdálkodás hatékonyabbá tételét egyszerű elvek indokolták. Az egyre több feladatot vállaló államnak – részben az addigiaktól eltérően a katonai kiadások tetemes megnövekedése miatt is¹⁶ – mind nagyobb bevételekre volt szüksége. A magyarországi városok a 17. század első negyedétől azonban nemhogy mind több bevételt biztosítottak volna az államigazgatásnak, hanem hatalmas adóhátralékokat halmoztak fel, és a század végére már remény sem

¹² GODA Károly: *A hatalom szociológiája. Közéleti városvezető csoportok a 15–16. századi Sopronban*. Urbs 3. (2008) 111–131. A felső-magyarországi városok közül Kassa: H. NÉMETH István: *A vezetés dinamikája. A kassai városvezető elit általános jellemzői (16–17. század)*. In: *A város és társadalma. Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére*. A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület 2010. évi, Kőszegen megrendezett konferenciájának kötete. Szerk. H. NÉMETH István – Szívós Erika – Tóth Árpád. Budapest, 2011. 311–322.

¹³ Szűcs: *Das Städtewesen in Ungarn... i. m.*; H. NÉMETH, István: *Európska doktrína alebo uhorská špecialita? Historický Časopis* 57. (2009) 641–658.

¹⁴ SCHEUTZ: *Compromise and Shake Hands i. m.*; QUARTHAL, Franz: *Landstände und landständisches Steuerwesen in Schwäbisch-Österreich*. (Schriften zur südwestdeutschen Landeskunde 16.) Stuttgart, 1980. 117–219.; PÜHRINGER, Andrea: *Contributionale, Oeconomicum und Politicum. Die Finanzen der landesfürstlichen Städte Nieder- und Oberösterreichs in der Frühneuzeit*. Wien, 2002. 54–60.; WINKELBAUER, Thomas: *1522–1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht; Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*. (Österreichische Geschichte) 1. köt. Wien, 2003. 123–173. A magyarországi folyamatokra: H. NÉMETH István: *Városok a csőd szélén. A magyarországi szabad királyi városok eladósodásának hátteréhez*. In: *A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*. Szerk. BARÁTH Magdolna – MOLNÁR Antal. Budapest–Győr, 2012. 167–185. Az utasítást lásd például: ÖStA, FHKÁ AH HFU r. N. 360. 1693. december fol. 365–372. 1690. december 15.

¹⁵ Mintaként lásd erre: RÜGGE: *Im Dienst von Stadt und Staat... i. m.* 70–108.

¹⁶ HOCHEDLINGER, Michael: „Onus militare“. *Zum Problem der Kriegsfinanzierung in der frühneuzeitlichen Habsburgermonarchie 1500–1750*. In: *Kriegführung und Staatsfinanzen. Die Habsburgermonarchie und das Heilige Römische Reich vom Dreissigjährigen Krieg bis zum Ende des habsburgischen Kaisertums 1740*. Hrsg. RAUSCHER, Peter. Münster, 2010. 81–136. különösen 117–119.

volt arra, hogy ez a helyzet önmagától megváltozhatna, mivel a városi polgárság adófizető-képessége rohamosan csökkent.¹⁷ A városok fizetéseképtelenné váltak, a 17. század közepétől egyre gyakrabban zálogosították el földbirtokaikat, ahonnan így még évekig nem remélhettek jövedelmeket. Adósságaik emiatt a 17. század végére gyorsan növekedtek. Előfordult, hogy két-hármezer fős lélekszámú kisvárosok a század végére már ötvenezer forint hátralékkal küzdöttek. A 17. század utolsó harmadát és a 18. század első évtizedét a Magyar Királyság történetében az oszmánok elleni visszafoglaló háborúk és a sorozatos felkelések (hegyaljai, Thököly, Rákóczi) határozták meg, amikor a városok egyszerre voltak kitéve a császáriak és a felkelők sanyargatásának, illetve a városok elfoglalásakor követelt, több tízezer forintos hadisarc kifizetésének.¹⁸ A szabad királyi városok adósságai így néhány évtized alatt kétszeresére-háromszorosára nőttek.¹⁹

A városok önkormányzati önállóságából fakadt, hogy a belső tanács a 17. század utolsó harmadáig szinte teljes mértékben diszponált a városi gazdálkodás felett, a külső tanács alig tudta ellenőrzési jogosítványait érvényesíteni.²⁰ Így miután a gazdálkodás kérdései az egyes városok belső tanácsainak hatáskörében maradtak, és valójában semmilyen ellenőrzést nem követeltek meg ezen a területen, ezért a városi gazdálkodás sokszínűségével szembesülhetünk. Vannak olyan városok, ahol a levéltári iratanyag szakszerűbb gazdálkodás jeleit mutatja, de van olyan is, ahol a gazdálkodási fegyelem csak igen csekély színvonalon mutatkozott meg.²¹ Az állam által a 17. század utolsó harmadában életbe léptetett intézkedések éppen erre a területre kívántak egységes rendszert bevezetni, és a városok mind-

¹⁷ H. NÉMETH: *Die finanziellen Auswirkungen...* i. m.; H. NÉMETH: *Városok a csőd szélén...* i. m. 173–175.

¹⁸ H. NÉMETH: *Várospolitika és gazdaságpolitika...* i. m. 1. köt. 262., 265–269., 277–278.

¹⁹ H. NÉMETH, István: *Vplyv osmanskej vojny na vývoj miest v Uhorsku a daňové zaťaženie slobodných kráľovských miest v Uhorsku v 16. a 17. storočí*. Historický Časopis 56. (2008) 29–42.; H. NÉMETH: *Városok a csőd szélén* i. m. 175–178.; ŠPIESZ, Anton: *Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680–1780*. Košice, 1983.; H. NÉMETH: *Die finanziellen Auswirkungen...* i. m.

²⁰ KOLOSVÁRY Sándor – ÖVÁRI Kelemen: *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. Corpus Juris Statutorum*. Budapest, 1885–1904. passim, illetve Sopron esetében jól rámutatott a kérdésre TIRNITZ József: *Sopron szabad királyi város külső tanácsa 1526–1711*. In: *Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából*. Szerk. BÓNIS György – DEGRÉ Alajos. Budapest, 1971. 53–79.

²¹ KOSÁRY Domokos – KULCSÁR Krisztina – SZAKÁLY Orsolya: *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. Általános rész, 4. Városi, mezővárosi és községi levéltárak és forrásközlések, Múzeumokban őrzött kéziratos iratanyag*. Budapest, 2015.

egyikére jellemző gazdasági visszaesést, és a súlyos eladósodást egységes alapelveken nyugtató megoldási javaslatokkal kívánták enyhíteni. Mindezek a 17. század utolsó harmadától egységes, de központi városigazgatási alapelvek kialakulásához vezettek, amely előrevetítette a 18. század második felében már jól kimutatható állami, központi igazgatás alá tartozó várospolitikát.²²

A bevezetett intézkedések jogi háttere nem a 17. század végén alakult ki, hanem közel egy évszázad politikai csatározásai során jött létre. A szabad királyi városok feletti fennhatóság kérdése a városok feletti autoritás egyik kulcskérdése, hiszen a szabad királyi városok az uralkodónak censussal, azaz földbérrel tartoztak, de egyben 1526 után a rendi országgyűlés ki nem zárható tagjaivá is váltak, így egyben a többi rendhez hasonló jogokkal bíró entitások voltak.²³ A 16–17. század fordulóján a kamarai szervek az osztrák tartományokban használt Kammergut-elveket kezdték el alkalmazni a magyarországi városok esetében is. Miután az osztrák városok a Kammerguthoz tartoztak, azaz az uralkodó által közvetlenül felhasználható jövedelemforrások voltak, ezért egyértelműen a magyarországi városok esetében is ezt az értelmezést akarták kiterjeszteni.²⁴ Ennek első jelei már a 16. század végén megjelentek, és elsődlegesen abban nyilvánultak meg, hogy a városokra az uralkodó magántulajdonként tekintettek.²⁵ Az uralkodó e „földesúri” jogainak hangsúlyozásával a 17. század első negyedétől már sűrűbben találkozunk, ami arra mutat, hogy mind erősebben kívánták a Kammergut-elveket érvényesíteni.²⁶

²² H. NÉMETH István: *Állam és városok. A szakszerűsödés felé vezető első lépések a városi igazgatásban, 1670–1733.* Századok 152. (2018) (megjelenés alatt)

²³ H. NÉMETH István: *A szabad királyi városok a 16-17. századi országgyűléseken.* In: Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon: A kezdetektől 1918-ig. Szerk. DOBSZAY Tamás – FORGÓ András – ifj. BERTÉNYI Iván – PÁLFFY Géza – RÁCZ György – SZIJÁRTÓ M. István. Budapest, 2013. 144–161.

²⁴ BRUNNER: *Städtische Selbstregierung... i. m.* 226–227.; GUTKAS: *Das Städtewesen des österreichischen Donauländer... i. m.*; KNITTLER, Herbert: *Die Städtspolitik Ferdinands I. Aspekte eines Widerspruchs?* In: Kaiser Ferdinand I. Aspekte eines Herrscherlebens. Hrsg. FUCHS, Martina. Münster, 2003. 71–86., 79–80.; KERNBAUER, Alois: *Die Einbindung der Städte in den frühabsolutistischen Habsburgerstaat. Zur staatsrechtstheoretischen Grundlegung eines fürstlichen Handlungsmusters.* Archiv für Kulturgeschichte 87. (2005) 351–371.; SCHEUTZ: *Kammergut und/oder Eigener Stand... i. m.*

²⁵ ÖStA, FHKA AH HFU f. N. 57. 1590. június fol. 1016., 1032. Bécs, 1590. július 4.

²⁶ FRAKNÓI Vilmos – KÁROLYI Árpád: *Magyar Országgyűlési Emlékek. Monumenta Comitalia Regni Hungariae.* (Magyar Történelmi Emlékek. 3. Oszt., Országgyűlési Emlékek.) Budapest, 1874–1917. 10. köt. 511., 521. (Pozsony), ill. 597. (Korpona), 11. köt. 304., 489. (1605. Korpona), ill. Archiv Mesta Košice (=AMK), Supplementum H, Listy a listiny (H I.) 5263/18. Pozsony, 1608. november 7., Soproni Miklós kassai országgyűlési követ jelentései. Uo. 7321/39. Nagyszombat, 1645. január 24.,

A szabad királyi városok az uralkodó és a kamarák törekvései ellen szintén jogi formulák útján igyekeztek védekezni, és saját szabadságuk védelmét elsősorban a Szent Korona, mint az ország egészét képviselő „jogi személy” eszméjére alapozták. A városok ragaszkodtak ahhoz, hogy ők a Szent Korona és a királyság javai („*peculium sacrae coronae et regni*”), akik természetesen ez által (de csak ezen a jogi személyen keresztül!) tartoznak az uralkodó alá.²⁷ Ezzel szemben a központi hivatalok álláspontja szerint a korona és az uralkodó személye szorosan összekapcsolódott, ami ellentétben állt a városok érvelésével.²⁸ A század végére az uralkodó és a kamarai szervek álláspontja jutott döntő súlyra, ami egyre nyilvánvalóbban az uralkodói autoritás felé terelte a Szent Korona és az uralkodó viszonyát.²⁹ Az uralkodói autoritás a 17. század végétől egyértelműen a városok feletti teljes joghatóságot jelentette, azaz a Kammergut-elve (a magyarországi viszonyokhoz adaptálva) érvényesült ebben a tartományban is.³⁰ A központi kormányzat ezt követően a szabad királyi városokat egyértelműen királyi javadalmaknak tekintette. E téren a 19. század közepéig nem volt változás, és a Kammergut-elve mindvégig szilárdan megmaradt a szabad királyi városokban.³¹

7321/38. 1645. január 2., 7321/37. 1645. január 23.; ÖStA, FHKA AH HFU r. N. 72. 1602. április fol. 10-46., r. N. 80. 1603. október fol. 346-355., FHKA AH HFU r. N. 86. 1604. szeptember fol. 386. 1614. szeptember 24.

²⁷ MNL OL Kincstári Levéltárak, Szepesi Kamara Levéltára, E 249 (Benigna mandata) 1600. No. 79. Bécs, 1600. június 1., MNL OL Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, E 210 (Miscellanea) Civitatensia 15. t. 1. sz. Bécs, 1613. május 26., Štátny archív v Levoče, pobočka Levoče, Magistrat mesta Levoče (=MML) XIII/102/34. Eperjes, 1648. VI. 11., AMK Supplementum H. Mestské knihy a registre, Knihy mestskej administratívny, Veľká mestská kniha (Liber civitatis maior) (=H III/2. pur.) 20. fol. 26-27. 1649. június 28.

²⁸ ÖStA, FHKA AH HFU r. N. 142. 1630. október fol. 150. Pozsony, 1630. szeptember 24., MNL Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltára, Sopron város levéltára, Oertel Lad. XI. et L Fasc. 2. No. 66. Pozsony, 1628. június 3.

²⁹ „*Sua Maiestas Sacra, velut praelibatarum liberarum civitatum dominus terrestris*” MNL OL Kincstári Levéltárak, Szepesi Kamara Levéltára, E 251 (Causarum Regalium Vice-Directoratus) a. Fasc. X. Nr. 119. Vö.: Uott. I/9. 1672.

³⁰ MNL OL Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara regisztratúrája E 23 (Litterae ad Cameram Scepusiensem) (=E 23 [Litt. ad Cam. Scep.]) 1673. április 22. Kassa, 1673. április 22., 1676. július 6. Kassa, 1676. július 6., ÖStA, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, (=HHStA) Hungarica, Spezialia, Comititalia Fasc. 401. Konv. B. fol. 9.

³¹ MNL OL Magyar Kancelláriai Levéltár, A magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, A 10 (Insinuata Camerae Aulicae) 1686. No. 1. 1686. január 7.

A magyarországi várospolitika fordulópontjának sokáig egyetlen jellemzőjének tartott eleme a felekezetváltás volt. A Habsburg kormányzat rekatolizációra törekvő intézkedései a 17. század utolsó harmadáig még csak közvetett módon érintették a Magyar Királyság szabad királyi városait. Ezzel szemben az osztrák tartományokban (főként Alsó- és Felső-Ausztriában valamint Stájerországban) már a század első negyedétől igen erős, az erőszakos kitelepítésektől és áttérítésektől sem mentes ellenreformáció vette kezdetét. A monarchián belül a törzstartományokban egységesen kiadott rendelkezések szerint 1624-ben a római katolikusokon kívül megtiltották minden más felekezet számára, hogy e tartományokban élhessenek. A rendelkezések értelmében az alsó-ausztriai evangélikus és református lakosságnak éppen úgy konvertálnia vagy távoznia kellett, mint néhány év múlva a Cseh Királyságban élő reformált vallásúaknak vagy utraquistáknak.³² Ezzel egy időben az osztrák tartományok, majd ezt követően a cseh-morva tartományok városaiban megjelent hűségesküt kivevő biztosok (*Eidkommissar*) szerepe a 16–17. század fordulóján, illetve kis szünetet követően a 17. század első negyedétől megváltozott, és elsődleges szerepük a város tisztújításának a befolyásolása lett, illetve a város választóbiztosként (*Wahlkommissar*) való ellenőrzése.³³

Annak ellenére, hogy a csehországi és ausztriai teljes vallásváltásra nem került sor, az első intézkedések a városi reformált egyházak meggyengítését célozták: templomaikat és az egyházi közösség működését biztosító beneficiumokat elvetették, több lelkészt elítéltek.³⁴ Az evangélikusok hitgyakorlata a külvárosokba vagy

³² HERZIG: *Der Zwang... i. m.*; DEVENTER, Jörg: *Gegenreformation in Schlesien. Die habsburgische Re-katholisierungspolitik in Glogau und Schweidnitz 1526–1707*. Köln–Wien, 2003.; KUNISCH, Johannes: *Staatsräson und Konfessionalisierung als Faktoren absolutistischer Gesetzgebung. Das Beispiel Böhmen (1627)*. In: *Gesetz und Gesetzgebung im Europa der frühen Neuzeit*. Hrsg. DÖLEMEYER, Barbara – KLIPPEL, Diethelm. (Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 22.) Berlin, 1998. 131–156.; MIKULEC, Jiří: *Pobělohorská rekatolizace v Českých zemích. Státní pedagogické nakladatelství*. Praha, 1992.; MIKULEC, Jiří: *Mezi konverzí a emigrací. Vídeňský dvůr a náboženská loajalita šlechty v Čechách v prvních pobělohorských desetiletích*. In: *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526–1740)*. Ed. BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel. České Budějovice, 2003. 397–414.; MIKULEC, Jiří: 31. 7. 1627. *Rekatolizace šlechty v Čechách. Či je to země, toho je i náboženství*. Havran. Praha, 2005.; MIKULEC, Jiří: *Die staatlichen Behörden und das Problem der konfessionellen Emigration aus Böhmen nach dem Jahr 1620*. In: *Glaubensflüchtlinge... i. m.* 165–186.

³³ BRUNNER: *Städtische Selbstregierung... i. m.*

³⁴ RÁTH Károly: *A pozsonyi vértörvényesek áldozatai 1674-ben*. Lugos, 1889.; BENCZÉDI László: *A prédikátorperek történeti háttere*. *Theológiai Szemle* 17. (1975) 199–206., 264–267.; BENCZÉDI László: *A*

magánházakba szorult. Az intézkedésekhez a helyi katonaság szolgáltatta az erőt: a prédikátorok felkutatásáról és elfogásáról a katonaság gondoskodott, a templom-foglalással megbízott kamarai és egyházi tisztviselők mellé kirendelt karhatalmat a térségben állomásozó idegen katonaság biztosította.³⁵ Kassán a hadsereg szempontjai szerint a városi lakosságot vész esetén egyházközösségek szerint választották szét, az eleve gyanúsnak számító akatolikusok fegyvereit igyekeztek elkobozni, és hogy lázongásukat megakadályozzák, a házaikban tartották őket.³⁶ Eperjes esetében ugyanilyen ötlet volt a városfalak tornyainak lebontására vonatkozó szándék, amelyet Spankau a város hűtlensége miatti büntetésként kívánt elrendelni.³⁷

Habsburg-abszolútizmus indítékai és megalósulása az 1670-es évek Magyarországon. Történelmi Szemle 21. (1978) 335–356.; BENCZÉDI László: *Rendiség, abszolútizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664–1685).* (Értekezések a történelmi tudományok köréből 91.) Budapest, 1980. 53–57., 68–74.; S. VARGA Katalin: *Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve. Textus és értelmezés.* Budapest, 2008.; MIHALIK Béla Vilmos: *Papok, polgárok, konvertiták: Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1670–1699).* Budapest, 2017. 176–197.

³⁵ SCHRÖDL József: *A pozsonyi ág. hitv. evang. egyházközösség története (Az egyházközösség külső alakulása).* Pozsony, 1906. 246–250., 285–308.; PAYR Sándor: *A soproni evangélikus egyházközösség története. A reformáció kezdetétől az 1681. évi soproni országgyűlésig.* Sopron, 1917. 425–479.; KÓNYA, Peter: *Evanjelici v Prešove, Bardejove a Sabinove počas protireformácií a protihabsburského odboja r. 1679–1711.* In: *Evanjelici a Evanjelická Teológia Na Slovensku.* Ed. DANIEL, David Paul. Bratislava, 1999. 99–119.; KÓNYA, Peter: *Protireformácia a boj za slobodu vyznania v Bardejove v druhej polovici 17. a na začiatku 18. storočia.* In: *Prvé augsburské vyznanie viery na Slovensku a Bardejov.* Zost. KÓNYA, Peter. Prešov, 2000. 101–113.; KÓNYA, Peter: *Prešov v protihabsburských povstaniach koncom 17. a začiatkom 18. storočia.* *Historický Časopis* 40. (1992) 171–184.; TÓTH Attila: *Ellenreformáció, abszolútizmus és a városok. Kőszegi tisztújítások 1672 és 1681 között.* In: *Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában.* Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára. Szerk. MAYER László – TILCSIK György. Szombathely, 2003. 215–228.; MICHELS, Georg B.: *Az 1674. évi prédikátorper történetéhez.* Történelmi Szemle 55. (2013) 55–78.; MIHALIK Béla Vilmos: *A Szepesi Kamara szerepe az 1670–1674 közötti felső-magyarországi rekatolizációban.* *Fons* 17. (2010) 255–320.; MIHALIK Béla Vilmos: *Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1634–1746).* In: *Mozaikok a Magyar Királyság 16–17. századi történelméből.* Szerk. HORVÁTH Adrienn – BAGI Zoltán. Budapest, 2012. 159–192.

³⁶ ÖStA Kriegsarchiv (=KA) Sonderreihe des Hofkriegsrates. Bestellungen, Hofkriegsrat Protokolle (=HKR) Prot. Bd. 338. fol. 181. 1670. május 30., fol. 368. 1670. szeptember No. 2., fol. 448. 1670. október 10., Bd. 339. fol. 31. 1671. január 10., Bd. 343. fol. 207. 1673. március 2., fol. 230–231., 281., 304., Bd. 371. 1686. szeptember No. 42.; AMK H. III/2. pur. 29. fol. 95. 1672. szeptember 19.; KA HKR Prot. Bd. 345. fol. 90. 1674. március 20., fol. 162. 1674. március, fol. 231–232. 1674. április 18., Bd. 346. fol. 52. 1674. február 5., fol. 105. 1674. március 4., Bd. 351. fol. 814. 1677. november 28., Bd. 352. fol. 402. 1677. július 6., fol. 670. 1677. október 29., fol. 759. 1677. december 11. A kassai külvárosban kitört tüzet is a kassai akatolikusoknak tulajdonították. Bd. 353. fol. 421. Spankau javaslatáról: AMK Supplementum H. H III/2. pur. 29. fol. 100. 1672. október 18., 21. A megkezdett változások várostörténelmi szempontból elemzése: H. NÉMETH: *Várospolitika és gazdaságpolitika... i. m.* 1. köt. 519–528.; H. NÉMETH: *Pre-Modern State Urban Policy... i. m.*

³⁷ MNL OL E 23 (Litt. ad Cam. Scep.) 1673. október 4.

Az erőszakos ellenreformáció mellett a katolikus hitélet megerősítése is zajlott, ami részben a már 1670 előtti vallásos társulatok gyarapodásával és tagjainak létszám növelésével valósult meg. A társulatok működése során a barokk hitélet propaganda elemeinek széleskörű alkalmazásával találkozhatunk. Ez egyrészt a katolikus felekezet erejét volt hivatott képviselni, másrészt a tagok felekezeti tudatát is erősítette. Nyilvános áhítat, újhold vasárnapokon égő gyertyákkal körmenet tartása, amely során a közösségi tudatot a társulati oltárra kitett jelvényekkel erősítették meg, valamint a minden hónap első vasárnapján tartott ünnepi mise, amit a tagok oktatása követett az egyéni hitélet megannyi fontos és hatásos momentumára volt.³⁸ A rekatolizáció folyamatában a társulatok egyik legfontosabb feladata a liturgikus megnyilvánulások fényének emelése volt, ami a szélesebb rétegek megnyerését szolgálta a protestánsnak megmaradt városi polgársággal szemben.³⁹ Hasonló tendenciák figyelhetők meg a Habsburg Monarchia más tartományaiban is. A városi rekatolizáció egyik legfontosabb eszköze a körmenet volt, amelynek méretei a 17–18. században egyre nagyobbá váltak.⁴⁰ A proceszusok szerepe a 18. század eleji Kassán egyébként is egyre nőtt: minden nagyobb ünnep esetében a város vezetése, valamint az összes (legyen katolikus vagy más-hitű) kézműves számára kötelező volt, amit a királyi biztosok is elrendeltek.⁴¹

³⁸ KNAPP ÉVA: *Vallásos társulatok, rekatolizáció és társadalmi átalakulás Kassán a XVII–XVIII. században*. Századok 129. (1995) 791–814., itt 794.

³⁹ Uo. 801–808.

⁴⁰ STÖGMANN, Arthur: *Die Gegenreformation in Wien. Formen und Folgen für die städtische Gesellschaft (1580–1660)*. In: *Staatsmacht und Seelenheil...* i. m. 273–288.; SCHEUTZ, Martin: *Seelenjäger und „umgekehrte Wallfahrten“*. *Volksmissionen und Missionare als Druckmittel gegenüber Geheimprotestanten—eine universelle und eine regionale Geschichte*. In: *Geheimprotestantismus und evangelische Kirchen in der Habsburgermonarchie und im Erzstift Salzburg (17./18. Jahrhundert)*. Hrsg. LEEB, Rudolf – SCHEUTZ, Martin – WEIKL, Dietmar. (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 51.) Wien, 2009. 395–429.

⁴¹ TÜSKÉS GÁBOR – KNAPP ÉVA: *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században. Források, formák, közvetítők*. Budapest, 2001.; KNAPP ÉVA: *Vallásos társulatok Kassán a XVII–XVIII. században—Náboženské spoločnosti v Košiciach v 17.–18. storočí*. In: 350. výročie Košickej Univerzity. Jubilejný zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Košice 27. februára 2007. Ed. HIŠEM, Cyril – ELIÁŠ, Štefan – FEDORKOVÁ, Dáša. Košice, 2007. 25–38. A biztosok megfigyelései: MNL OL A 20 (Litt. Cam. Hung.) 1717. No. 34. Pozsony, 1717. október 28., 1715. No. 37. Kassa, 1715. március 10., 1714. No. 20. [1714. szeptember 16.] Az osztrák és cseh gyakorlatról: WINKELBAUER, Thomas: *Volkstümliche Reisebüros oder Werkzeuge obrigkeitlicher Disziplinierung? Die Laienbruderschaften der Barockzeit in den Böhmisches und österreichischen Ländern*. In: *Staatsmacht und Seelenheil...* i. m. 141–160.; DUCREUX, Marie Elisabeth: *Zum Thema Wallfahrt: Das Beispiel Böhmens im 17. Jahrhundert*. In: *Staatsmacht und Seelenheil...* i. m. 98–108.

A 18. század első negyedében a város jelentős számú akatolikus lakossága azonban minden alkalmat megragadott arra, hogy ellenálljon az erőszakos katolizációnak, és ne vegyen részt a számukra elítélendő nagyszabású processzusokon és egyéb igen látványos egyházi ünnepeken.⁴²

Az erőszakos rekatolizáció a városvezetőkön és a város igazgatásán belül is felekezeti váltással járt. A szabad királyi városok mindegyikében igyekeztek paritás alapon nyugvó rendszert létrehozni, azaz a belső és külső tanács tagjainak fele katolikusokból, míg a másik fele az akatolikusokból került ki. A város legfelső vezetői közül hol a katolikusra, hol a protestánsra került sor. A városi igazgatás kulcspozíciójában lévő jegyző személye az uralkodói utasítás szellemében azonban kizárólag katolikus lehetett.⁴³ A kezdeti években ez a felekezeti alapon nyugvó váltás a városok vezetésében nagy felháborodást váltott ki, ami az egykorú városi krónikákban is hangsúlyosan jelenik meg.⁴⁴ A felső-magyarországi városok esetében a felekezeti vita a Thököly-felkelés és a Rákóczi-szabadságharc idején éleződött ki újfent. A Kassára és a többi felső-magyarországi városba bevonuló Thököly-seregek támogatásával az evangélikus városvezetés teljes mértékben visszavette a hatalmat a katolikusoktól, egyben visszaállították az 1670 előtti állapotokat, vagyis 1685-ig egyetlen katolikkal sem találkozunk sem a belső tanácsban, sem a választott községben.⁴⁵ A fejedelem – kassai bevonulását

⁴² MNL OL E 23 (Litt ad Cam. Scep.) 1713. augusztus 5. [1714. szeptember 16.], E 34 (Protocollum diversarum relationum super restaurationibus lib. reg. civitatum) (=E 34 [Prot. rest. lib. reg. civ.]) pag. 328–344. 1697. április 24., A 20 (Litt. Cam. Hung.) 1733. No. 10. Pozsony, 1732. október 18.

⁴³ MNL OL E 23 (Litt. cam. Scep.) 1673. március 4., 1674. április 22., 1674. december 29., MML X/36/2., Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Banská Bystrica, Magistrat Mesta Banskej Bistrici (=MMBB), Spisy Fasc. 286. Nr. 38., illetve KÁLLAY István: *Szabad királyi városaink gazdálkodása 1740–1780 között. A bécsi Udvari Kamarai levéltár iratai alapján.* Századok 100. (1966) 27–61., 287–328., 294–295.

⁴⁴ FELHÓ Ibolya: *A szabad királyi városok és a Magyar Kamara a XVII. században.* Levéltári Közlemények 24. (1946) 209–267., itt 259–265.; HAIN Gáspár: *Hain Gáspár lőcsei krónikája.* Lőcse, 1910–1913. 402., 430–431., 433–443., MML XXI/8. pag. 195–197.; Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, Magistrat Mesta Prešova B/11. 43/a. sz. Eperjes, 1674. január 2.; HEIMLER Károly: *Payr György és Payr Mihály krónikája, 1584–1700.* Sopron, 1942. 69–70., 74.; PAUR Iván: *Csányi János Magyar Krónikája, 1670–1704.* (Magyar Történelmi Tár 5.) Pest, 1858. 23.

⁴⁵ A városok és a felkelés viszonyáról: KÓNYA: *Prešov v protihabsburgských povstaniach i. m.*; KÓNYA, Peter: *Hornouhorské slobodné kráľovské mestá (Prešov, Bardejov a Sabinov) v povstní Imricha Thökölyho.* In: Gróf Imrich Thököly a jeho povstanie. Thököly Imre gróf és felkelése. Szerk. KÓNYA, Peter. Prešov, 2009. 65–92. A kassai tanács leváltásáról: H. NÉMETH István: *Kassa szabad királyi város archontológiája. Birák, külső és belső tanács (1500–1700).* (Fons könyvek 3.) Budapest, 2006. 231–232.

követően – a dómot és a Szent Mihály-kápolnát átadta az evangélikusoknak, majd a jezsuitákat és a ferencrendieket is kiűzte a városból.⁴⁶ A katolikusokat ezekben az években politikai és felekezeti téren is elnyomták, sőt számos téren érték őket további atrocitások. Városi hivatalt nem viselhettek, nem távozhattak a városból, az adókiivetések és a beszállásolások során pedig diszkriminatív úton károsították meg őket.

Általában véve a 17. század végétől tapasztalható „vallási polgárháború”⁴⁷ időszakában az ismételten hatalomra került protestáns felekezetű városvezető elit a katolikusokat kémként és a városban élő ellenségként kezelte. Éppen úgy, ahogy korábban a katolikusok tekintettek kémként a protestáns felekezetűekre. Az ismételten hatalomra került katolikus vezetés eközben olyan vádakkal illette a Thököly idején hatalomra került evangélikus vezetést, ami alól ő maga sem volt mentes: a tanács tagjai nem adóztak, a pénzügyeket nem tartották kézben, nem fizettek vissza semmilyen korábbi adósságot, és a számadásokat sem vették megfelelően.⁴⁸ A templomok és egyházi javak elvétele szintúgy kölcsönös volt, és nagyon sokszor fegyveres erő bevetésével, és nyílt rablással zajlott le.⁴⁹ Az ellenségnek tekintett felekezethez tartozó tanács leváltása és a város politikai életéből történő kirekesztése a korszakban szinte automatikus volt. Az ismételten hatalomra került felekezet elitje kölcsönösen rekesztette ki a másik felet minden lehetséges hatalomgyakorlásból, és okozott neki annyi kárt, amennyit tudott. A magántulajdon védelme ekkor teljesen bizonytalan volt, a források arról tanúskodnak, hogy szervezeten és az éppen jelen lévő hatalom által engedélyezve történt a raktárak vagy magánházak kifosztása a hadisarc, a katonaság ellátása vagy a vallás köntösébe burkolva.⁵⁰

A város belső társadalmi hálózatát a felekezetek közötti ellentétek, a sorozatos atrocitások, valamint a kölcsönös bizalomhiány nagymértékben szétzilálta. A vallási polgárháború által sújtott városi lakosság Thököly felső-magyarországi

⁴⁶ WICK Béla: *Kassa története és műemlékei*. Kassa, 1941. 140.

⁴⁷ MIHALIK: *Papok, polgárok, konvertiták... i. m.* 19., 83., 137.

⁴⁸ MNL OL A 10 (Litt. Cam. Aul.) 1686. No. 1.

⁴⁹ A jelenségről Mihalik Béla tartott előadást a kassai aranykincsről tartott konferencián.

⁵⁰ MNL OL Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, Litterae Camerae Aulicae (A 10) 1686. No. 1.

fejedelemségének idején szemmel láthatóan nagy traumán ment keresztül. A lakosság morális egységét kívánhatták megerősíteni azzal a vizsgálattal, amit 1686-ban rendeltek el. Ekkor a városi tanács megpróbált lecsapni minden olyan lakosra, akire bármilyen erkölcsstelennek ítélt cselekedet kapcsán a gyanú árnyéka vetült. Az ördögösökre, a varázslással foglalkozókra, az istenkáromlókra, a házasságtörőkre és a házastárs elvesztését kívánókra, a házasságon kívüli születésekre és a gyermekgyilkosságokra egyaránt rákérdezett az ismételten hatalomra került katolikusokból álló tanács, mintha a Thököly által elfoglalt városban egyébként nem lett volna már olyan hatalom, amely ezeket az ügyeket időről-időre hivatalból kivizsgálta. A városi társadalom belső ellenőrző mechanizmusában kételkedő tanács végül összesen 111 tanút kérdezett ki, akik közül a legtöbben semmi ilyenről nem vallottak.⁵¹

A királyi biztosok tevékenysége nem csupán a felekezeti viszonyok átszabásában és új városigazgatási módszerekben nyilvánult meg. Kiküldésük célja egyben egy új, szakképzett városvezető réteg kialakítása is volt. Az uralkodói szándék szerint is a kiválasztandó városi tisztviselőnek birtokkal (*benepossessionatus*) és megfelelő jogi és közgazdasági képzettséggel (*qualificatus*) kellett rendelkeznie.⁵² Amíg a nyugat-magyarországi városokban viszonylag hamar megfigyelhetjük, hogy a század végére képzettebb katolikusok is megjelentek, addig a katolikus megújulás ellenére a felső-magyarországi városokban a 17. század végén még nem jött létre az a katolikus réteg, amelyik társadalmi állásánál, gazdasági befolyásánál és képzettségénél fogva méltó utóda lett volna a képzett, vagyonos evangélikus elitnek. Eleinte szinte minden városban elégtelen képzettségű és alsóbb társadalmi állású személy került a jelentős városi tisztségekbe.⁵³ A 17. század utolsó harmadáig a

⁵¹ AMK Collectio Schwartzbachiana(=Schw.) No. 9990. 1686.

⁵² „...necessarium valde et expediens iudicavimus, ut quandoquidem catholica orthodoxa per Dei gratium fides, magnum illic incrementum sumpsisse, frequentesque catholicae bene qualificatae, ad gerenda senatoria, et quaelibet alia inter vos consueta officia, idoneae personae inveniri comperiantur.” AMK Schw. No. 9277. Bécs, 1674. december 16. Vö. uo. No. 9332. Pozsony, 1675. június 19., No. 9405. Kassa, 1676. január 7., No. 9475. Bécs, 1677. december 24., No. 9476. Pozsony, 1677. január 2., No. 11008. Bécs, 1696. december 2.

⁵³ Szűcs: *Städtewesen in Ungarn...* i. m. 156.; ŠPIESZ, Anton: *Rekatolizácia na Slovensku v mestách v rokoch 1681–1781*. Historický Časopis 39. (1991) 588–612.; MAREČKOVÁ, Marie: *Politická autonómie a vnútorná samospráva východoslovenských svobodných kráľovských miest v 17. storočí*. Historický Časopis 41. (1993) 543–550.; H. NÉMETH: *Európska doktrína...* i. m.

városok vezetését evangélikus egyeduralom jellemezte. Az evangélikus elit szakszerűségét a kamarai biztosok jelentései és e réteg társadalomtörténeti elemzése is igazolja. Az evangélikusok jelentős része valóban egyetemet járt vagy végzett személy volt.⁵⁴ Tanultságuk mellett biztos gyökerekkel rendelkeztek a városokon belül, mivel az evangélikus elit tagjait nagyon szoros rokonsági kapcsolatháló kötötte általában össze. Az általuk birtokolt házakkal pedig szinte uralták a városok legelkelőbb utcáit. Kiemelkedő helyzetüket jelzi, hogy szinte mindegyikük rendelkezett nemesi ranggal is.⁵⁵ Ezek a jellemzők a 18. század első harmadára sem változtak meg, sőt, az egyetemi, főként a jogi végzettség aránya még magasabb lett, és a nemesítések és rangemelések sem szűntek meg. Ez a tendencia azt mutatja, hogy a sikeres törökellenes háború utáni konszolidációt követően olyan szakszerűsödő városvezetés kezdeteit figyelhetjük meg, amely immáron – a bécsi udvar igényei miatt is – a jogi és gazdasági ismeretek elvárásainak is megfelelt, és ehhez mérten a város mind „hivatszerűbb” irányítását tette lehetővé.⁵⁶

A kezdeti problémák ellenére mégsem mondható el, hogy (az uralkodói szándékkal ellentétben!) a felekezeti alapon történt változások nagymértékben és visszafordíthatatlanul csökkentették volna a városok vezetőinek szakképzettségét. A várospolitikai váltás első katolikus generációja (a szakképzetlenek mellett) olyan kamarai vagy katonai hivatalnokokból (postamester, vámos, hadbíró) állt, akik az adott városban teljesítettek szolgálatot. Ezek az „idegenek” családi és gazdasági kapcsolatokkal nem rendelkeztek az adott városban, és általában még polgárjoguk sem volt, azt csupán megvásárlásukat követően szerezték meg.⁵⁷ Annak ellenére, hogy a magyarországi szabad királyi városokban igen gyakori volt a környékbéli nemesek városba költözése, sőt, a városi polgárjog felvétele,⁵⁸ az idegenként a

⁵⁴ A biztosok jelentését lásd: MNL OL E 34 (Prot. rest. civ.) pag. 246. A polgárok képzettségére: H. NÉMETH István: *Az állam szolgálói vagy a város képviselői? A központosuló várospolitikai hatások a soproni politikai elit átrendeződésére.* Soproni Szemle 61. (2007) 125–141., itt 130.

⁵⁵ J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: *Polgár vagy nemes?* In: *Ezredforduló–századforduló–hetvenedik évforduló. Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére.* Szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna. Piliscsaba, 2001. 395–426.; H. NÉMETH István: *Polgár vagy nemes? A városok nemesi rendű lakosainak problematikája a felső-magyarországi városszövetség tevékenysége tükrében.* Korall 9. (2002) 79–106.

⁵⁶ H. NÉMETH: *Az állam szolgálói... i. m.*; H. NÉMETH: *Venerable Senators... i. m.*

⁵⁷ PAUR: *Csányi János... i. m.* 23.; H. NÉMETH: *Az állam szolgálói... i. m.* 133–134.

⁵⁸ H. NÉMETH: *Polgár vagy nemes... i. m.* 88.

város élére került személyek többsége a belvárosban egyáltalán nem rendelkezett házbirtokkal, általában a városfalon kívül, a külvárosban volt házuk.⁵⁹ Sőt, előfordult az is, hogy a város területén semmilyen tulajdonnal nem rendelkeztek!⁶⁰

Kassán például a váltást követő első két bíró nagyjából hasonló karriert futott be. Fodor János a szepességi Berzeviczy családba házasodott be, és felesége, Berzeviczy Éva révén szerzett kapcsolatokat a felső-magyarországi nemeségben. Szolgálatait az erdélyi fejedelem elleni hadjáratokban Esterházy Miklós nádornál, katonaként kezdte, majd a hivatalnok-értelmiségi pályát választotta. Nagykárolyban harmincadosi számvevő volt, később érdemei fejében elnyerte a kállói és kisvárdai harmincados, kállói postamester, ezt követően pedig az újhelyi harmincados posztját, végül felső-magyarországi hadbíró lett. Hadbíróként a kassai harmincad jövedelmét is kezelte. 1679-ben halt meg örökös nélkül.⁶¹ Hivatali utóda, Kinisy János karrierje kassai hadnagyként és várnagyként kezdődött, majd kassai harmincados lett.⁶² Szakmai hozzáértésük vitathatatlan, hiszen esetükben a jogi és közgazdasági ismeretek biztos ismeretével számolhatunk.⁶³ Az evangélikus jegyzőt szintén leváltották Kassán. Helyette olyanok kerültek kinevezésre, akik bár helyi lakosok voltak, és polgárjoggal is rendelkeztek, jellemzően az egri káptalan jegyzőjeként működtek a városban.⁶⁴ Mellettük olyan szakképzetlen,

⁵⁹ Erre soproni példát lásd: HÁZI Jenő: *Soproni polgárcsaládok, 1535–1848*. Budapest, 1982. No. 4429., 10710.

⁶⁰ H. NÉMETH István: *Hol laktak a város vezetői, avagy mire jó a soproni háztulajdonosok listája*. Soproni Szemle 64. (2010) 88–96.

⁶¹ Feleségére: MNL OL Magyar kincstári levéltárak, Szepesi kamarai levéltár, Szepesi Kamara (kassai adminisztráció) regisztratúrája, E 244 (Minutae [expeditiones camerales]) 402. kötet pag. 166. A vagyon lefoglalására: E 244 (Minutae) 405. kötet fol. 196–197., 223., 227–228. Pályafutására lásd: MNL OL Magyar kincstári levéltárak, Szepesi kamarai levéltár, Szepesi Kamara (kassai adminisztráció) regisztratúrája, E 254 (Repraesentationes, informationes et instantiae) (=E 254 [Repr., inf. et inst.]) 1671. április No. 33., 1672. november No. 106., 108., E 23 (Litt ad Cam. Scep.) 1671. augusztus 5., 1672. január 16., 1673. január 21., ÖStA, FHKA AH HFU r. N. 222 1666. augusztus fol. 248–288., r. N. 233 1671. június fol. 101–107., RN 238 1672. június fol. 371–449. illetve H. NÉMETH: *Kassa szabad királyi város... i. m.* 261.; PÁLFFY Géza: *Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században*. Győr, 1995. 205–207.

⁶² MNL OL E 23 (Litt ad Cam. Scep.) 1671. szeptember 19., FHKA AH HFU r. N. 235 1671. október fol. 41–42., 45–46., 66–67., 1672. június fol. 371–449.; H. NÉMETH: *Kassa szabad királyi város... i. m.* 273.

⁶³ Sopron kapcsán: H. NÉMETH: *Az állam szolgálói... i. m.*

⁶⁴ MNL OL E 23 (Litt ad Cam. Scep.) 1673. március 4., 1673. április 22., 1674. december 29., 1676. január 25.

döntő többségében kézműves katolikusok kerültek be átmenetileg a tanácsba, akiknek sok esetben még az írás és olvasás is nehézséget okozott.⁶⁵ Átmenetileg, ugyanis a kezdeti nehézségeket követően valóban alkalmas személyeket választottak a fontos városi tisztségekbe, és ahol alkalmatlanokat találtak, azokat azonnal elbocsájtották.

A 17–18. század fordulójától a katolikus városvezetők körében is jelentős változásokat figyelhetünk meg. A megválasztott tisztviselők szinte kivétel nélkül jogi végzettséggel rendelkeztek, és immáron elképzelhetetlen volt, hogy erős társadalmi kapcsolatok nélkül választhassanak meg valakit. Az ekkor hatalomra került szakképzett katolikus városi vezetők többféle társadalmi környezetből érkeztek. Egy részük a városon kívül érkezett, de részben családi, részben társadalmi-gazdasági összeköttetésekkel, így jelentős presztízzsel rendelkeztek. Sokan már korábban is állandóan a városban laktak, belvárosi háztulajdonnal rendelkeztek. A 17. század utolsó két évtizedére már – igaz csekély számban – találkozunk olyan polgárokkal is, akik katolikusként megfelelő szakképzettséggel rendelkeztek. Személyükben kellő társadalmi beágyazottsággal rendelkező polgárok kerültek a városok élére, akik rokonsági körüket tekintve inkább kettős identitással rendelkeztek. Polgári foglalkozásuk és rokoni kapcsolataik egy része miatt a helyi polgársághoz kötődtek, de az állami hivatalokkal, illetve az állami hivatalnokokkal kialakított egyéb rokonsági kapcsolataik az államigazgatáshoz is kötötték őket.⁶⁶

A katolikusok gazdasági megerősödésére épp a kassai Carove és Cetto család a legjobb példa, akik a század végére a 16–17. század kassai nagykereskedőihez hasonlóan⁶⁷ a kamara számára folyamatosan nyújtottak meglehetősen nagy összegű hiteleket. Dominik és Peter Cetto, valamint Jacopo Carove tíz-húszezer forintos kölcsöneivel tartotta fenn a felső-magyarországi haderő zsold- és élelmiszerellátását. Cetto és az eperjesi Lederer Márton kereskedők között – aki kiemelt szerepet

⁶⁵ MNL OL E 254 (Repr., inf. et inst.) 1674. január No. 63., E 41 (Litt. ad Cam.) 1677. No. 13., AMK Schw. No. 9214., Schw. No. 11434., Schw. No. 11940.

⁶⁶ H. NÉMETH: *Az állam szolgálói... i. m.*; H. NÉMETH: *Venerable Senators... i. m.*

⁶⁷ H. NÉMETH István: *Végváarak, városok, hadseregszállítók. A felső-magyarországi városszövetség és a védelmi rendszer 1526–1593.* Történelmi Szemle 42. (2000) 203–243.; H. NÉMETH: *Várospolitikai és gazdaságpolitika... i. m.* 1. köt. 398–413.

játszott a hadsereg ellátásában – élénk kereskedelmi kapcsolat állt fenn.⁶⁸ Hiteleik fejében részesedhettek az egri püspökség tizedeinek bérleteiből fakadó kiváló profitszerzési lehetőségekből, egyben Carove bérelte hosszú éveken keresztül a kassai pálinkafőzőt is.⁶⁹ Az itáliai kereskedők jelenléte igen fontos, hiszen ők – kihasználva a háború miatti gazdasági prosperitást – mintegy átvették a vezető szerepet a magyarországi városok gazdasági életében. Mivel a helyi kereskedőkkel ellentétben fontos kapcsolatokkal rendelkeztek a császárvárosban, minden fontos állami megrendelést magukhoz tudtak kaparintani. Ezt a tevékenységet szolgálta az is, hogy a családok tagjai több szabad királyi városban is megtelepedtek, így egyfajta hálózatot hoztak létre.⁷⁰

Rajtuk kívül a városi tanácsba kerülhettek igen képzett konvertiták is. A 17. század végén kivételesnek számított, ha egy városvezető áttért, mégis találhatunk erre is példát.⁷¹ A legismertebb eset a publicisztikájáról ismert Johann Weber volt, aki korábban Wesselényi Ferenc nádor orvosaként feltehetően kompromittálódhatott a kamara szemében.⁷² Fia, Friedrich Weber előbb Besztercebányán nyerte el a jegyzői állást – Kollonics Lipót hathatós támogatásával. A fiatal Weber korábban Pesthy András országbírói ítélmester mellett, valamint a királyi tábla jegyzőjeként is dolgozott, így kellő jogi ismerettel rendelkezhetett, egyben megbízható frissen konvertált katolikus német városi polgárfi is volt.⁷³ A fiatal Webert hamarosan már Eperjesen találjuk, ahol szintén a jegyzői tisztelet töltötte be. A konvertált eperjesi bíró, aki 1676 januárjában igen szoros választást követően, mindössze egyetlen szavazat különbséggel nyerte el a bírói posztot, el tudta érni, hogy fia – minden össze-

⁶⁸ MNL OL E 254 (Repr., inf. et inst.) 1673. május No. 64. Eperjes, 1673. május 8., E 23 (Litt ad Cam. Scep.) 1675. augusztus 23., 1676. július 10., 1676. július 30., 1676. augusztus 8., 1677. július 3. Cetto és Lederer kapcsolatára: AMK H II. 1695.

⁶⁹ MNL OL E 244 (Minutae) 402. kötet pag. 59., AMK Schw. No. 9982.

⁷⁰ TUZA Csilla: *Buda polgármesterei, 1686–1783*. Levéltári Közlemények 71. (1999) 23–38.

⁷¹ MNL OL E 23 (Litt ad Cam. Scep.) 1676. január 25., 1676. május 16.

⁷² BUBRYÁK Orsolya: *Egy polgári mecénás a 17. században. Weber János eperjesi főbíró (1612–1684)*. *Ars Hungarica* 31. (2003) 225–280.; G. ETÉNYI Nóra: *Államelmélet, politika és pamflet a 17. századi Európában*. *Aetas* 17. (2002) 15–35.; HARGITTAY Emil: *Zur Geschichte der deutschen Literatur in Ungarn: Johann Weber (1612–1684)*. *Berliner Beiträge zur Hungarologie* 6. (1994) 77–93.; HARGITTAY Emil: *Gloria, fama, literatura*. Budapest, 2001.

⁷³ MMBB Protokolly 125. pag. 24. 1675. január 23., uo. pag. 26. 1675. január 29., Spisy Fasc. 271. No. 133. Bécs, 1675. január 26., Fasc. 116. No. 22. Nagyszombat, 1675. február 21.

férhetetlenség mellett is – elfoglalhassa hivatalát.⁷⁴ Kérdés, hogy ebben mekkora szerepet játszhatott a tisztújítást vezető Franz Bernard de Wallsegg, aki az eperjesi tisztújítást vezette le, de hamarosan kiderült róla, hogy nem vonakodott különféle ajándékokat elfogadni, ha az ő döntésén múlott egy-egy városi tisztség sorsa.⁷⁵

Weber esete követőkre talált a 18. század legelején, mivel ekkor már a tanácsossá váló városi tisztviselők esetében jóval nagyobb arányban találkozunk konvertáltakkal, akiknek szülei evangélikusok, sőt, nem egyszer evangélikus lelkészek voltak.⁷⁶ Rokoni kapcsolataik városuk evangélikus elitjébe ágyazta be őket, de a korábbi jelentős befolyással rendelkező családok tagjai közül sok esetben egyedül az áttértek jutottak fontos városi tisztséghez. Ők hagyományaikat tekintve kiváló szakértelemmel bírtak, egyben rokoni kapcsolataikat tekintve bizton tekinthetjük őket a városi elit polgárság tagjainak. Az így kialakult katolikus elit rokonsági hálójával és házbirtokaival is beilleszkedett a városi elitbe. Ők általában a város belső utcáiban vásároltak házat, és lehetőleg minél közelebb a főtérhez, ahol a városháza is elhelyezkedett.⁷⁷ A Thököly-felkelés és Rákóczi-szabadságharc időszaka várospolitikai szempontból a nagy átalakulások kora volt. Épp úgy, mint annyi minden más területen. Az I. Lipót uralkodása idején teret nyert új államigazgatási gyakorlat, amelyet az egész monarchiában igyekeztek megvalósítani, minden téren a nyugat-európai elméleteket és gyakorlatot követve szervezte át az egyes tartományok életét. A felekezeti váltás, valamint az állam finanszírozásának gyökeresen új alapokra történő helyezése nem csupán a városok, de az ország szinte mindegyik társadalmi és rendi rétegében megrökönyödést és felháborodást váltott ki. A sorozatos felkelések és a szabadságharc társadalmi hátterét épp ezek az intézkedések biztosították. Jóllehet a szabadságharcot lezáró megegyezések a magyarországi rendek számára kiváló kompromisszummal végződtek, az elégedetlenség okaként számon tartható intézkedések nagy része megmaradt, új, modern alapot nyújtva a 18. századi Magyar Királyság számára. A várospoli-

⁷⁴ MNL OL E 23 (Litt ad Cam. Scep.) 1676. jan. 15., MMBB Spisy Fasc. 116. No. 25. Eperjes, 1676. febr. 26.

⁷⁵ ÖStA, FHKA AH HFU r. N. 280. 1681 fol. 284–286.

⁷⁶ SZABÓ András Péter: *A határhalom üzenete. Johann Brichenzweig löcsei szabó feljegyzőkönyve (1681)*. In: *Rekatolizáció a uhorská spoločnosť v 17.–18. storočí / Rekatolizáció és a magyar társadalom a XVII–XVIII. században*. Ed. KÓNYA, Peter. Prešov, 2016. 127–187.

⁷⁷ H. NÉMETH: *Az állam szolgálói... i. m.*; H. NÉMETH: *Venerable Senators... i. m.*

tikai intézkedések rögzültek, és a század folyamán végig érvényben maradtak. A biztosok rendszere állandósult, sőt a városi állandó vegyes bizottsággal intézményesült kereteket kapott.⁷⁸ A felekezeti váltás folyamata is befejeződött. A szabadságharcot követően a kassai tanács teljes mértékben katolikussá vált. A szepesi kamarai adminisztráció jelentéséből arról értesülünk, hogy a felső-magyarországi városok közül egyedül Lőcsén maradtak a tanácsban evangélikusok, a többi város legfelső vezetése teljes mértékben katolikussá vált.⁷⁹ Az egyfelekezeti tanács a következő évtizedekben is megmaradt, de ezt a helyzetet a többségében még mindig evangélikus és református városban nehéz volt biztosítani. A 18. század elején a királyi biztosok kénytelenek voltak beismerni, hogy a tanácsból kieső katolikusok pótlása korántsem könnyű feladat, mivel még ekkor is kevés volt a képzett katolikus polgár.⁸⁰

---

⁷⁸ PAULINYI Oszkár: *A Magyar Kamara városi bizottsága, 1733–1772. Forrástani tanulmány*. Levéltári Közlemények 34. (1963) 33–46.

⁷⁹ MNL OL E 23 (Litt ad Cam. Scep.) 1712. szeptember 12., 1712. november 1.

⁸⁰ MNL OL A 20 (Litt. Cam. Hung.) 1718. No. 38. Kassa, 1718. november 10., 1725. No. 7. Pozsony, 1725. március 14.